

Tudás új utakon – a K2 kísérleti műhely harmadik sorozata

Bevezetés

A K2 kísérleti műhely elnevezéssel működő virtuális kutatócsoport 2010-ben alakult a Könyvtári Intézet szakmai irányításával, mégpedig azzal a céllal, hogy a közgyűjteményi kör számára újdonságértékkel bíró innovatív technológiák létrehozásában és terjesztésében szerepet vállaljon, valamint jelentős szereplők számára együttműködési lehetőségeket teremtsen. A műhely tevékenysége – több, a Könyvtári Intézet által menedzselte alprojekttel együtt – része volt a TÁMOP forrásokból finanszírozott *A nemzeti könyvtár az élethosszig tartó tanulásért* című programnak.

A műhely működésének első éveiben igyekeztünk nyomon követni a szakmában zajló technológiai trendeket. Külsős szakértők segítségével próbáltuk számba venni azokat a kurrens technológiákat, amelyek a könyvtári és közgyűjteményi szektor számára is hasznosíthatók. A technológiákkal történő kísérletezés, azok eredményének bemutatása, a technológiákkal vagy alkalmazásaikkal kapcsolatos trendek figyelése, mind része volt a műhely tevékenységének, amely teljes mértékben nyitott volt valamennyi érdeklődő szakmabeli előtt. Tudatosan kerestük a kapcsolatokat a könyvtárak partnereiként, beszállítóiként vagy megrendelőiként működő vállalatokkal és az egyetemeken, főiskolákon feltűnő fiatal tehetségekkel is. Ez utóbbiak közül sokaknak a K2 műhely jelentette az egyik első – széles szakmai nyilvánosság előtti – bemutatkozási lehetőséget. Talán nem túlzás azt mondani, hogy a jelenlegi huszonéves könyvtáros generáció jó pár tehetséges fiataljának a szárnybontogatását jelentősen elősegítették a K2 sorozat rendezvényei, valamint az azokon meginduló eszmecsereik.

A programsorozat sikere nyomán döntöttünk úgy, hogy *Villanyolvasás, villanykönyv* címmel újabb sorozatot indítunk, amelyet már az NKA finanszírozott 2013-ban. (Lásd: Tóth Máté: *Villanyolvasás, villanykönyv – a K2 kísérleti műhely 2013. évi rendezvényei*. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2013. 11. sz. 27-35. p.) Ennek jelenti közvetlen folytatását a *Tudás új utakon* című sorozat, amelyben az előzőekhez hasonló szerkezetben és tematikával folytattuk a közgyűjteményekben is használható kurrens technológiai újdonságok bemutatását, illetve gyakorlati adaptációját. Míg a *Villanyolvasás, villanykönyv* elsősorban az elektroni-

kus olvasással kapcsolatos dilemmákat vette sorra, addig a mostani sorozat az analóg vagy digitális formában keletkező, de a felhasználóknak végül digitális formában szolgáltatott tartalmakkal, valamint az ezekkel kapcsolatos vitás kérdésekkel foglalkozott.

A sorozat ezúttal is négy alkalomból állt, amelyből kettő tematikus alapon szerveződött (digitalizálás és nyílt hozzáférés), kettő pedig a meghívottak köre alapján (egyetemi hallgatók, vállalatoknál dolgozó kollégák). Ezzel a struktúrával először egy-egy téma mentén tudtunk – a kérdéskörben járatos, ismert hazai előadók segítségével – mélyfúrást végezni, majd megismerhettük, hogy a vállalatoknál, valamint az egyetemeken milyen innovatív újdonságok vannak terítéken. Meggyőződésünk, hogy a vállalati fejlesztésekre azért is érdemes nagyon odafigyelni, mert a piaci igények változásaira ez a kör fokozottabban érzékeny, és ezért igyekeznek mindig élen járni a szolgáltatások fejlesztésében. Az egyetemek könyvtár- és információtudományi képzésein tanuló fiatalok pedig elsősorban az újdonságok iránti nyitottságukkal, friss szemléletükkel tudnak sokat adni egy-egy kérdéskör alapos feltárásához. Mindezek mellett nem titkolt célunk, hogy az egyetemistákat bevezessük a szakmába, megismertessük őket a gyakorló szakmabeliekkel, amely mind a hallgatóknak, mind pedig leendő munkáltatóiknak lehetőséget jelent az együttműködésre, eljövendő közös munkára.

A mostani cikkünk célja, hogy néhány gondolattal összefoglaljuk a K2 műhely *Tudás új utakon* című sorozatának eredményeit. Az előadások – néhány kivétellel – elérhetőek a Videotóriumban.¹

Digitalizálás és elektronikus hozzáférés

Az első rendezvényre 2014. október 8-án került sor. A témaválasztás motivációját az jelentette, hogy ugyan a kulturális örökség digitális közzétételének kérdése már több mint egy évtizede meghatározza a közgyűjtemények terveit, cselekvéseit és a róluk alkotott képet is, mégis nagyon kevés az az eredmény, amit ezen a területen fel tudunk mutatni. A nyitórendezvényen előadóink segítségével először feltártuk a digitalizálással kapcsolatos hazai problémákat, majd ezt követően két sikeres projekt műhelytitkaiba nyertünk betekintést.

Lovas Lajos, a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet (MaNDA) főigazgatója mutatta be az intézmény működését, sikereit. Az intézményt 2011-ben alapította az akkori kulturális minisztérium, jelenleg a Miniszterelnökség háttérintézményeként dolgoznak. Kulturális intézményekkel kötött szerződésekkel jelenleg 150 helyen vannak jelen az országban. A partnerek által digitalizált tartalmak egy közös felhő-alapú adatbázisba tölthetők fel. Jelenleg 153 ezer objektum nyilvános, amelyekhez mintegy 30 millió metaadat csatlakozik. Számos fejlesztést folytatnak, amelyek közül az egyik legjelentősebb az Ózdon felépítendő Digitális Magyarország kiállítás, oktatási és kulturális módszertani központ. Az év végére tervezik a Nemzeti Kulturális Digitális Kataszter felhő-alapú feltöltő programjának elindítását, amely lehetőséget ad a közgyűjtemények számára, hogy a saját raktári tételeiket feltöltsék, paraméterezhető módon. Hazai szinten jelentős újítás a 3D modellek készítése, a 3D digitalizálás. Az előadó bepillantást engedett a terveikbe is. A kormány befogadta azt a koncepciójukat, amely a közgyűjteményeknek nyújtana korlátlan dedikált tárhelyeket térítésmentesen, az ide feltöltött adatokat pedig exportálnák a saját adatbázisukba, illetve a metaadatokat az Europeanába. A koncepció tartalmazza

még nagyteljesítményű digitalizálásra alkalmas eszközök vásárlását, amelyeket különböző gyűjteményekbe helyeznének ki előzetes felmérés alapján.

Káldos János, az Országos Széchényi Könyvtár általános főigazgató-helyettese *Könyvtári digitalizálás Magyarországon: 1976-2050* címmel tartotta meg előadását. A prezentáció célja a digitalizálás magyarországi múltjának, jelenének és jövőjének bemutatása. Az előadó szerint napjaink egy korszaknak a záróidőszakát és egy következő korszaknak a nyitányát jelenti. Ebben az évben 20 éves a Magyar Elektronikus Könyvtár, és idén indult el az ELDORADO is. 2003-ban történt egy felmérés a digitalizálandó, analóg formában meglévő magyar kulturális vagyponra vonatkozólag. A vizsgálat alapján elmondható, hogy a könyvtárakban található 111 millió dokumentumból 3,5 millió darab dokumentum digitalizálható. Ennek a digitális leképezése 7,8 petabájt tárhelyet igényelne a 2003-as becslések alapján, amely akkoriban beláthatatlan mennyiségnek tűnt. 2014-ben az internetes forgalom már elérte a 4,4 zetabájtot. 2020-ra 70 zetabájt fölött lesz az az adatmennyiség, amelyet kezelni tud a világ, ezért a Moore-törvénye alapján 2050-re már a korlátlan tárhelyek időszaka felé fogunk közelíteni.

Mindenesetre a digitalizált mennyiség tekintetében jelenleg nehéz megítélni az eredményeinket. A 2014-es ENUMERATE adatok alapján² Magyarországon a nemzeti könyvtár a digitalizálandó gyűjteményének (43%) 1 százalékát digitalizálta eddig; a magyar felsőoktatási könyvtárak a tervezett 54 százalékából 14-et, amellyel az európai átlagnak felelnek meg. Nagy kérdés, hogy mit veszünk a digitalizálás alapjául: a dokumentumok, a cikkek, a felvételek, az oldalak vagy a karakterek számát, hiszen akármmivel is számolunk, mindig máshogy fogjuk megítélni az eddigi eredményeket. A nagy tömegű digitalizálás vonatkozásában az elkövetkezendő időben a fogalmak tisztázására is szükség lesz.

Bánki Zsolt, a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) főosztályvezetője a *Digitális kulturális örökségi tartalmak újrahasonosítása* című előadásában először elmondta, hogy a GLAM szektor (galériák, könyvtárak, levéltárak és a múzeumok) intézményei a legfőbb előállítói a digitális kulturális örökség tartalmainak, ezek mellett az üzleti és magánszférában jönnek még létre ilyen anyagok. A cél, hogy az összes tartalom bekerüljön a közintézményekbe, ahol megőrzik és megfelelően szolgáltatják őket. Azonban egyre nagyobb a már digitálisan keletkezett dokumentumok száma, amelyek nem is léteznek analóg formában. Ezek hosszú távú megőrzése is ugyanolyan fontos. Nagyon sokféle minőségi dokumentumot és formátumot kell manapság kezelni. A szolgáltatásukhoz komoly informatikai tudás, műszaki megoldások szükségesek, ezért szoros együttműködésre van szükség az informatikus kollégákkal. Bánki Zsolt szerint is korszakváltás küszöbén állunk, azonban nemcsak a digitális dokumentumok számának növekedése, hanem ezek kezelése, szolgáltatása kapcsán is. A mennyiség mellett a minőségi szempontok is fontosak, hiszen a digitális kulturális örökség megléte önmagában még nem jelent minőségi szolgáltatást.

Olyan szolgáltatásokat kell építeni, amelyek által a digitális tartalmak hatékonyabban jutnak el az érdeklődőkhöz. Az Y és a Z generáció kultúrafogyasztási szokásaihoz egészen más szolgáltatásokkal és a használóval való dinamikus kapcsolatok kiépítésével kell alkalmazkodni. Az interakciónak a korábbiakhoz képest is rendkívül nagy szerepe lesz a jövőben a tartalomközvetítésben. Ehhez olyan online eszközöket lehet igénybe venni, amelyek lehetőséget adnak a felhasználók visszacsatolásainak a fogadására. Ma már több olyan webes szolgáltatás létezik, amely az adatgazdagítás fogalma alá esik, és a felhasználóknak is lehetőségük van valamilyen plusz információval hozzájárulni ahhoz a tudo-

mányos munkához, amit a közgyűjteményi dolgozók végeznek. Az élmény-alapú szolgáltatásoké a jövő. Napjainkban a dokumentumközpontúság helyett témák köré épülnek a szolgáltatások (pl. tematikus könyvtári honlapok). A mobiltechnológia szintén sok új szolgáltatásfejlesztési lehetőséget kínál. Erre példa a PIM irodalmi sétája, amelyet Ottlik Géza *Hajnali háztetők* című művéhez kapcsolódóan fejlesztettek.

Burmeister Erzsébet, a Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeum főigazgatója a *Borsodi Ipari Képtárház* létrehozásáról beszélt. A digitális képkönyvtár Miskolc és a régió ipartörténeti múltjának hiteles bemutatását célozza. Mintának az Országos Széchényi Könyvtár Digitális képkönyvtárát tekintették. Az emlékeket önkéntes alapon gyűjtötték be, az adatbázis oktatási, tanulmányi, kutatási célokat szolgál. A folyamatosan bővülő archívumban a böngészésen kívül keresni is lehet. A képekhez adatlap tartozik, amely a legfontosabb adatokat közli, és a kép képeslapként el is küldhető. További terveik között szerepel a szoftver és a marketing továbbfejlesztése.

Sándor Ákos, a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár Automatizálás Fejlesztési Osztály vezetője a *Délmagyarország* című napilap 2011-ben indult digitalizálási projektjéről számolt be, amelyet a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtárral, valamint a Délmagyar Kiadóval közösen végeztek. Ennek eredménye a *Délmagyar Archív*³ nevű archívum lett. Az előadó célja a munkafolyamatok bemutatása volt a kezdetektől egészen a teljes szövegű, kereshető napilapot szolgáló adatbázis létrejöttéig. A napilap 1914-ben indult, így 104 évfolyam digitalizálása volt a feladat. Az előadónk egy teljes mértékben gyakorlati szempontú áttekintést adott a digitalizálás folyamatáról.

A tervezési fázis első lépcsője a számbavétel, a fizikai dokumentumok átnézése, értékelése. Ezután a digitalizálás következik: Szegeden két különböző eszközt használnak. A digitalizálási utómunkálatok a harmadik szakasz, amely több részből áll: optikai karakterfelismerés; a lapszámok szétválasztása; körbevágás, ellenőrzés, pótlás; segédfájlok készítése. Az optikai karakterfelismerés jelenleg náluk automatikus, a humán erőforrás hiánya miatt. Miután a digitális fájlok készen vannak, a szolgáltatás építéséhez először a fájlok betöltésére kerül sor a Bodza rendszerbe, majd a tartalmi feltárás (cikk szintű), a szolgáltatás (teljes szövegű) és statisztikák készítése következik. Az előadás időpontjában 20 581 darab lapszám és 170 212 darab pdf oldal digitalizálása volt készen. Tervezik az archívumhoz kapcsolódó mobilalkalmazás fejlesztését is.

Nyílt hozzáférés

December 3-án került sor a nyílt hozzáférésről szóló műhelynapra. A könyvtárak küldetése, hogy a publikált tudás teljességét szolgáltatassák a használóik számára. A nyílt hozzáférés mozgalom a közpénzből finanszírozott kutatási eredmények teljes nyitottságát szeretné elérni, hiszen a jelenlegi gyakorlatban sokszor közpénzből fizetik a kutatást, közpénzből az eredmények megjelentetését, majd a kiadványokat közpénzből élő könyvtárak vásárolják meg. A nyílt hozzáférés eszméjének kiterjesztése azonban számos érdeket sért. A rendezvényen ezen érdekeket ismertettük meg a hallgatósággal, és gyakorlati tudnivalókat közvetítettünk, amelyekkel a különböző intézmények is támogathatják a nyílt hozzáférést.

Káldos János *Közkinés...! De hogyan...?* című előadásával kezdődött meg a szakmai nap. Beszámolója alapvetően az előző alkalommal megkezdett gondolatait folytatta,

amellyel mintegy átvezette a digitalizálásról megkezdett eszmecsere a nyílt hozzáférés témájához. A kérdésfelvetés alapvetően a könyvtárakban őrzött kulturális tárgyakkal kapcsolatos felhasználói magatartásformák, elvárások és a könyvtárosok viszonyát tükrözi. A közkinccs fogalmát általában a szerzői jogban használt időkorláthoz kötjük, miszerint egy mű szerzői jogi védelme megszűnik szerzője halála után 70 évvel. Az időkorlát eltérő lehet a különböző országokban, azonban általában 50 vagy 70 év, de vannak kivételes esetek is (0 vagy 100 év). Ennek lejárta után a mű közkinccs státuszba kerül. Az adatok alapján egy szoftver automatikusan ki tudja számolni egy mű szerzői jogi védelmének időtartamát és a szerzői jog vagyoni részének különböző aspektusait, azonban az adatok beszerzése nehézségekbe ütközhet. Léteznek olyan „közkinccs” fogalma alá tartozó dokumentumok is, amelyekre nem értelmezhetők a szerzői jog fogalmai, például, amelyek időben a szerzői jog kialakulása előtt keletkeztek (pl. ősnymtatványok, egyiptomi papirusz-tekercek), és ezekre nem vonatkozik a másolási jog, ugyanakkor készíthető róluk másolat. Az előadó érdekes szerzői jogi vitákat generáló műveket hozott fel példának.

Koltay Tibor, a Szent István Egyetem Informatikai és Könyvtártudományi Tanszék vezetője *A nyílt hozzáféréstől a nyitott tudományig: elvek és akadályok* című előadásában az Open Access aktuális helyzetét tárta fel. A nyílt hozzáférésű cikkek mindenki számára ingyenesen olvashatóak, letölthetőek, lemásolhatóak, kinyomtathatóak, terjeszthetőek, bennük keresés végezhető, teljes szövegükhöz csatolások fűzhetőek, keresőmotorral indexelhetőek, adat formájában valamely szoftverrel kezelhetőek, vagy egyéb törvényes célra felhasználhatóak pénzügyi, jogi vagy műszaki korlátozás nélkül, kivéve azokat a korlátozásokat, amelyek egyébként az internethez való hozzáférés velejárói. Ez a meghatározás elsősorban a tudományos szakirodalomra vonatkozik.

A nyílt hozzáférés a növekvő folyóiratárak és az új technológiák adta lehetőségek miatt vált fontossá, amelyek komoly etikai dilemmákat vetnek fel. Az online előfizetések nem lettek olcsóbbak, mint a nyomtatott folyóiratok előfizetési árai, pedig az előállítás, a terjesztés költségei lecsökkentek. A tudományos világ, a kutatók és a könyvtárosok a tudományos források feletti ellenőrzést igyekeznek visszaszerezni a kiadótól. A Nyílt Hozzáférés Kezdeményezés új viszonyt feltételez a tudományos munkák szerzői és a kereskedelmi kiadók között, célja a tudás demokratizálása, tehát méltányosan, igazságosan és demokratikusan elosztani, terjeszteni az információforrásokat. Etikai dilemma, hogy az adófizetők pénzéből finanszírozott kutatásokon magáncégek, a folyóirat-kiadók gazdagodnak meg. Ennek megoldásai lehetnek a nyílt hozzáférésű folyóiratok, amelyek térítésmentesen tesznek elérhetővé lektorált tartalmakat.

A megvalósítására többféle megoldás létezik: korlátozás nélküli hozzáféréssel (folyóiratok azonnali és teljes publikálása); szerzői díjas hozzáféréssel (a szerzők díjat fizetnek a nyílt hozzáférés támogatására); e-print archívumok létrehozásával (a szerzők maguk archiválják a preprinteket és a posztprinteket); vagy késleltetett nyílt hozzáféréssel (a nyílt hozzáférés csak egy bizonyos idő után valósul meg). Pozitív változás napjainkban, hogy olyan kiadók is beléptek a rendszerbe, amelyek egyébként nem nyílt hozzáférésűek, olyan módon, hogy a szerzők megválthatják cikkük nyílt online hozzáférést az egyébként előfizetéses folyóiratok esetében is. A *Nyílt hozzáférésű folyóiratok jegyzéke* (DOAJ) is bemutatásra került, amelynek célja e folyóiratok láthatóbbá tétele.

Giczi András Béla, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ EISZ Titkárság képviselőjében tartotta meg *Felhasználóiból kiadó – előfizetési díjbul pub-*

likálási költség? című előadását. Az előadó szerint valószínűsíthetően valamikor a távoli jövőben az az összeg, amit elköltünk előfizetési díjra, az át fog alakulni publikálási költségé. Az Egyesült Királyságban jelent meg először az elektronikus könyvek „freemium” modellje, amely esetben az open access-ként elérhető könyvnek van egy prémium változata, amely többlettértékkel bír, a kiadó hozzá tud tenni érdemi plusz szolgáltatást. Léteznek hibrid folyóiratok is, amelyekben nyílt hozzáférésű és normál előfizetéses cikkek is megjelennek. Előfordulhat, hogy ilyen folyóiratoknál kétszer fizet az intézmény a tartalomért: először a szerzői díjért, majd az előfizetésért. Ennek kiküszöbölése az előttünk álló időszak egyik legfontosabb célja.

Az előadás második részében Giczi András Béla arra tér ki, hogy miként lehet előfizetőből kiadóvá válni. Jó alternatívát jelentenek a lektorálás mellett a nemzeti, intézményi repozitóriumok. Magyarországon számos intézményi repozitórium van, országos hatáskörűnek a REAL⁴ (REpository of the Academy's Library), a Magyar Tudományos Akadémia és az Akadémiai Könyvtár repozitóriuma tekinthető. Ebbe az adatbázisba kell feltölteni minden akadémiai forrásból (pl. OTKA-pályázatok) megvalósult kutatás eredményét, publikációját.

Görög Edit, a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Kenézy Élettudományi Könyvtárából *Open Access és hazai gyakorlata* címmel tartott előadást. Az előadó már több éve foglalkozik az Open Access témakörével, elméleti és gyakorlati szinten is. A prezentációjában a nyílt hozzáférésű publikálásról a tudományos kommunikáció folyamatában, a nemzetközi Open Access fejleményekről, folyamatokról és a Debreceni Egyetemen folyó munkákról, gyakorlatokról beszélt. Fontos, hogy a szerzők tájékozódjanak arról, milyen folyóiratokban tudnak publikálni. A több mint tízezer folyóirattal (köztük harminc magyarral) rendelkező DOAJ megfelelő információt ad arról is, hogy milyen impakt faktorral rendelkezik egy adott folyóirat, valamint segítséget nyújt a szerzőknek az ún. ragadozó folyóiratok kiszűrésében is. A repozitóriumokat bemutató OpenDOAR⁵ (The Directory of Open Access Repositories) oldala, valamint a publikálási irányelveket közlő ROARmap⁶ honlapja szintén hasznos források.

Európában több mint 1300 repozitórium található. A Debreceni Egyetem repozitóriuma egyike volt az elsőnek Magyarországon, amely nemzetközi szabványok alapján működik és OpenAIRE kompatibilis. A nemzetközi szabványoknak való megfelelés azért lényeges, hogy azok tartalmi hosszú távon és nemzetközi szinten is elérhetőek legyenek. A Debreceni Egyetemi Könyvtár koordinálásával indult útjára a megújult *open-access.hu* weboldal, amely hasznos információkat tartalmaz a nyílt hozzáféréssel kapcsolatban. A HUNOR⁷ (HUNGarian Open Repositories) konzorciumot a magyar felsőoktatási intézmények és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára hozta létre a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos hírek közzététele és szétszórása céljából.

Vállalati könyvtári innovációk, fejlesztések

2015. április 8-án tartottuk meg a K2 sorozatban rendszeresen helyet kapó rendezvényünket, amelyen azok a legújabb vállalati fejlesztések mutatkoztak be, amelyekkel a közgyűjtemények szolgáltatásai korszerűsíthetők. A vállalati könyvtárak sok tekintetben mintát és új utakat mutathatnak a közpénzből működtetett intézményeknek arról, miként lehet eljutni a „szükséges rossz” státusztól a nélkülözhetetlenségig. Előadóink segítségé-

vel bepillantást nyerhettünk abba, hogy a profitorientált szervezetek miként támogatják az ötletek és innovatív gondolatok szabad áramlását. A korábbi vállalati műhelynapok elsősorban innovatív termékekről, a jelenlegi innovatív megközelítésekről szóltak, amelyekkel a szolgáltatások korszerűsíthetők.

Kóródy Judit, az Infodok Kft, Magyar Telekom Infotéka vezetője *Nagyvállalati információs szolgáltatás: információs szabóság* címmel az intézményükben zajló folyamatokról, sikerekről számolt be. A ma már tízéves Infodok Kft. szolgáltatásának több mint 90 százalékát a Magyar Telekom csoport tagjainak nyújtja. Sikereségük kulcsa az, hogy megtalálták a helyüket a megbízóik értékláncában, beépültek a szakmai és üzleti folyamataikba, az üzleti döntések nélkülözhetetlen forrásává váltak. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy a költséghatékonyság nagyon fontos, a fenntartó értékeit kell szem előtt tartani. A nagyvállalatoknál az információs igények mások, mint a közkönyvtáraknál. Az igények mögött a valódi szükséglet feltérképezése a cél. Az információfogyasztók szegmentálásával lehet az igényeket a legjobban és legköltséghatékonnyabban kielégíteni. Az ADVISE, belső vállalati kereső rendszer segíti mindennapi munkájukat, amelyhez belső és külső adatforrásokat lehet illeszteni. Az adatbázisokból nyert információkból 133-féle tematikus hírlevelet küldenek a felhasználóknak, amelyekre már több mint tízezer feliratkozott. Az ADVISE rendszer lehetőséget ad a visszajelzések befogadására, az olvasók értékelhetik a hírlevelet. A rendszer a hírlevelek felét önmaga képes elkészíteni a rendelkezésre álló információforrásokból. Az érdeklődést különböző statisztikák kinyerésével lehet követni. A jelenlegi fejlesztések az integrált könyvtári rendszer, az ADVISE és az intranet kényelmi szolgáltatásai mellett az információs csatornák és a szolgáltatások népszerűsítésére irányulnak. A jelenlegi fejlesztési területek közül a legfontosabbak a meglévő szolgáltatások mobilra való optimalizálása, mobilalkalmazások kifejlesztése és az e-könyvek vásárlása, szolgáltatása.

Wittinghoff Judit, a Richter Gedeon Nyrt. Műszaki könyvtárának vezetője *Web-könyvtár. Net-könyvtár?: a könyvtári szolgáltatások új útjai a Richter Műszaki könyvtárában* címmel az intézményt és a jelenleg aktuális szakmai kihívásokat mutatta be. A gyógyszeripari környezet rendkívül innovatív és információigényes, ezért itt is kiemelten fontos a megfelelő információ megtalálása, mert a tévedés a kutatások során nagyon drága. 1998-ban kezdődött meg a könyvtár hálózatra való fellépése, ekkor jelent meg a vállalat intranetes rendszerén Web-könyvtár néven, amely ma is működik, egyre több tartalommal. Már akkor belső adatbázisok épültek a könyvtár falain belül (pl. CIKK: a vállalatnál dolgozó szerzők cikkeinek összegyűjtése; KONF: külföldi konferenciákon részt vettek úti beszámoló; Betűszavak: a gyógyszeripar betűszavainak adatbázisa; STAT: gyógyszeripari statisztikai adatok). Napjainkban az egyik meghatározó szolgáltatásuk a K+F tudástár, amely különböző csoportok oldalairól épül fel, ahol kisebb projektszervezeteknek információs szolgáltatás folyik. A cikkrendelés nagyon népszerű szolgáltatásuk, évente mintegy 6000 kérést intéznek hozzájuk az olvasók. Az integrált könyvtári rendszerük, az OLIB biztosítja a Web-könyvtárral való átjárhatóságot, amely következtében könnyebb az információkeresés, és nincs párhuzamos munkavégzés. Létrehoztak egy angol nyelvű oldalt is, amellyel a világ más pontjain lévő Richter- dolgozók kiszolgálásra törekednek. A marandó értéket képviselő könyveket még ma is nyomtatott formában szerzik be, azonban a hamar elévülő dokumentumok már elektronikusan kerülnek a könyvtár állományába. A Richternél is az elektronikus információk használata van fókuszban, a személyes hasz-

nalat a könyvtárban csökkenő tendenciát mutat, így a technikai lehetőségeket kell maximálisan kiaknázni.

Pierami-Dudik Diána, a MOL Nyrt. Műszaki Könyvtárának szakértője *Maradj talpon!* címmel mutatta be könyvtárukat. 2007-ben jött létre az Információ-és dokumentum-szolgáltatás szervezeti egység, amely az olajipari cég egész dokumentumvagyonát kezeli és szolgáltatja. Ide tartozik a könyvtár is. Népszerű szolgáltatásuk közé tartozik a tartalomjegyzékek elküldése az olvasóknak, akik abból tudnak számukra releváns cikkeket kiválasztani. Az országban az egyetlen olajipari szakkönyvtár révén az ezzel a témával foglalkozó szakdolgozók számára tudnak segítséget nyújtani. A könyvtárnak a minden napokban kihívást jelent a szolgáltatási helyszín, a pénzzel való hatékony gazdálkodás és a kielégítetlen szakemberszükséglet, amelyre a könyvtár a szolgáltatások folyamatos fejlesztésével kell, hogy reagáljon.

Csúsz István *Ötlet műhely Prezi módra* című prezentációjával a legismertebb magyar startup munkamódszereibe engedett betekintést. Napjainkban a vállalatok számára az információ jelenti a vagyont. Fontos kérdés, hogy ez az információ hogyan jut el az emberekhez, hogyan tároljuk azokat. Ma egy vállalat jó működéséhez az információ tárolása, sokszorozása, elosztása és áramoltatása során felmerülő ötletek szükségesek. A cégnél a munkahelyi belső környezet nagyon inspiráló, közös ötletelésekre a szobák falait használják. Nagy hangsúlyt fektetnek a munkatársak közötti kommunikációra, ennek különböző helyszíneket, alkalmakat biztosítanak konferenciák, kisebb összejövetelek, közös étkezések formájában.

Egyetemi technológiai kutatások

A május 20-i rendezvényen a hazai egyetemek tehetséges fiataljai mutatták be könyvtári technológiai vagy technológiák használatával kapcsolatos kutatásaikat. A hazai informatikus könyvtáros képzőhelyek tanszékvezetőinek és intézményigazgatóinak ajánlásai alapján választottuk ki az előadóinkat és a témákat.

Nagy Andor, a Pécsi Tudományegyetem hallgatója az e-könyves DRM-technológiák biztonságosságát vizsgálta. Az utóbbi években egyre több elektronikus szöveggel, dokumentummal találkozunk, nő a felhasználók igénye e dokumentumtípus iránt, azonban ez új kihívások elé állítja a könyvtárakat és könyvkiadókat, könyvúrházakat egyaránt. Az elektronikus dokumentumok könnyen másolhatóak, ezért leginkább szerzői jogi kérdések vetődnek fel. A DRM (Digital Rights/Restrictions Management) azon technológiai megoldások összessége, amely az illegális másolást is hivatott megakadályozni. Az előadó arra a kérdésre kereste a választ, hogy érdemes-e ezeket a technológiákat alkalmazni. Vizsgálta a technológiák működését, sebezhetőségét a dokumentációk áttanulmányozásával, a DRM-védelmet megvalósító szoftverek elemzésével és bizonyos esetekben az adott DRM-technológia eltávolítására létrehozott szoftverek működésének feltárásával. Kutatása során arra a megállapításra jutott, hogy valamennyi DRM-technológia védelme megkerülhető, több, nyilvánosan elérhető szoftver is képes eltávolítani az adott védelmet. Mivel nem alkalmasak a kalózmásolatok terjesztésének megakadályozására, ezért más utat kell találni e probléma megoldására, a legális e-könyv használat terjedéséhez.

Babiczki Tamás, az Eszterházy Károly Főiskoláról az *Okostelefonok intelligens használata, különös tekintettel az olvasási kultúrára és a felhasználói szokásokra* címmel mutatta be kutatásai eredményét. Az előadása során kitért az okostelefon korszakaira, legfrissebb trendjeire, a fiatalok olvasási és okostelefon-használati szokásainak változásaira. Az okostelefonok 2007-től élik virágkorukat, azonban felmerül a kérdés, hogy vajon a fiatalok, akik a legtöbbet használják ezeket az eszközöket, saját készülékeik tulajdonságait jól ismerik-e. Babiczki Tamás egy nem reprezentatív kérdőíves felmérést készített, ennek feldolgozása során arra a megállapításra jutott, hogy a fiatalok mélyebb ismeretekkel rendelkeznek a szoftverekkel, mint a hardverrel kapcsolatosan. Az olvasás terén a tanulás volt a legfőbb olvasást növelő, motiváló tényező. Növelné az olvasási gyakoriságot a könyvek árának csökkenése, a több szabadidő, a könyvtárak frissebb kínálata. Hosszabb szépirodalom olvasásánál a fiatalok még mindig a nyomtatott verziót választják inkább, viszont a gyors információszerzésnél már a mobil eszközök kerülnek előtérbe (főleg a nagyobb képernyővel rendelkezők). Fontos lenne a fiatalok tudatosabb mobilhasználatára, hogy ki tudják használni ezen eszközök összes lehetőségeit.

Dudarjev Vitális az Eötvös Loránd Tudományegyetemről érkezett, *Mikrotranzakciós módszerek felhasználása könyvtári környezetben* címmel tartotta meg elméleti előadását. Az IFLA és az UNESCO törekvésének, az információhoz való egyenlő hozzáférés támogatásához, megvalósulásához szeretne hozzájárulni a modelljének kidolgozásával. Az előadó szerint a könyvtárnak márkaként kellene funkcionálnia, amelybe beletartozik az olvasás népszerűsítése, a könyvtárak aktív közösségi térként való funkcionálásának növelése. A forprofit szférában manapság egyre nagyobb teret nyerő mikrotranzakciós módszereket össze lehetne egyeztetni a nonprofit világ igényeivel. Jelenleg a könyvtárakban előfizetői modell működik, azonban kérdéses, hogy a napjainkban, a virtuális térben népszerű, használat alapú díjszabáson alapuló modell megállná-e a helyét a könyvtárakban is. Az előadó véleménye szerint az előfizetési és mikrotranzakciós modellek, továbbá a 4C és az AdForce marketing modell alapján egy hibrid modellt javasolható a könyvtáraknak, amely virtuális térben már működik a Wiley Online Library esetében. Ez a hibrid modell megtámogathatná a jelenlegi könyvtári modellt annak érdekében, hogy még szélesebb kört lehessen megszólítani.

A negyedik előadó **Csont István** volt a Debreceni Egyetemről. Az ókori alexandriai könyvtár háromdimenziós virtuális modelljének megvalósítását mutatta be, amely a VIRCA (Virtual Collaboration Arena) rendszer prezentációs és navigációs lehetőségeit aknázza ki. Kallimachos osztályozási rendszerét alapul véve a Kr. e. III. századi görög költészet és drámairodalom néhány jeles alkotójának, valamint egyes műveinek a virtuális könyvtárban történő megjelenítése volt a cél. A visszakereshetőség érdekében metaadatokat kapcsolnak a kiválasztott ókori görög szövegekhez. A modell jól használható az oktatásban, általa hatékony tartalomszolgáltatási lehetőség nyílik meg, a kulturális értékek közkinccsé tételére van mód. Segítheti a nyelvtanulást is, ahol a szövegek 3D térben való megjelenítése rendkívül hatékony lehet.

Habos Dorottya, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem hallgatója *Like-oltam avagy a digitális benszülőttek onléte* címmel egy vizsgálatot mutatott be a 14-18 éves diákok digitális térben való tájékozódásáról. A kutatás kérdései arra irányultak, hogy miként lehet legpontosabban felmérni a tanulók médiaműveltségét, valamint hogyan tájékozódnak a digitális térben, hogyan reagálnak bizonyos tartalmakra. A KSH adatai alapján a 16-24 év

közötti fiatalok 97 százaléka rendszeres internethasználó, így ezek a kérdések nagyon aktuálisak. Napjainkban az ifjúság médiaértésnek a fejlesztésére különböző kampányok léteznek, azonban visszacsatolás nincs ezek hatásáról. Az előadó a Nemzeti alaptanterv és a kulcskompetenciák alapján állított össze egy tesztet, amelyet egy budapesti gimnázium 14-18 éves tanulói körében töltetett ki, annak érdekében, hogy megmérje e programok eredményességét, hogy ne legyen elkésett a médiatudatosságra való nevelés. A komplex online kérdőív tartalmazott információkeresésre, online véleménynyilvánításra, internetes tartalom letöltésére vonatkozó részeket is. Az információkeresés során a feladat megoldásánál leginkább a Google első három találatából dolgoztak a résztvevők, a találatokat ismeretlenül is megbízhatónak tartották, így erőteljesen felmerül a forráskritika igényének hiánya. A véleménynyilvánítás és online attitűd vizsgálatánál kiderült, hogy a tanulók úgy is kifejtik véleményüket, hogy nem nézik meg a tartalmat. Konklúzióként elmondható, hogy a technikai ismeretük megvan a tanulóknak, azonban a használati lehetőségeket nem mindig ismerik fel megfelelően.

A nap utolsó előadója **Kovács Edina** volt a Pécsi Tudományegyetemről. *Bibliomining: az adatbányászat alkalmazhatóságának módszerei és lehetőségei a könyvtárakban* című előadásában napjaink nagy információáradatának kezelhetőségét, elemzési lehetőségeit tárta fel. Az intézményeknek egyre nagyobb adathalmazokat kell tárolniuk már nemcsak a dokumentumokról, hanem az olvasóikról, a kölcsönzésekről, a honlapok látogatottságáról. Ezek az adatok naplófájlokból és IKR adatokból nyerhetők ki. A vizsgálat célja feltérképezni, hogy könyvtári területen hogyan lehetne az adatbányászatot bevezetni, beépíteni, milyen módszerek, szoftverek, algoritmusok lennének alkalmazhatóak, milyen lehetőségeik vannak az intézményeknek. A kutatás tárgya volt még annak felderítése is, hogy a bibliomining különböző könyvtártípusok esetében hogyan alkalmazható. A vizsgálat során az integrált könyvtári rendszerek statisztikai moduljainak elemzése történt meg több szempont szerint. Könyvtári területen a gyűjteményszervezéstől elkezdve, a különböző menedzsment folyamatokon át a tájékoztatási munkák és a felhasználói szokások megértéséig terjedhet az adatbányászat használata. A kutatásból kiderült, hogy az adatbányászat könyvtári használata még nem terjedt el Magyarországon, és az itt leggyakrabban alkalmazott integrált könyvtári rendszerek statisztikai moduljaiba még nem épültek be komolyabb adatbányászati algoritmusok, azonban léteznek olyanok, amelyek jól hasznosíthatók lennének. Kiemelte például az online analitikus feldolgozást, amelynek során több dimenzióban lehet az adatokat elemezni, ábrázolni (pl. elégedettségvizsgálatnál időintervallum, korcsoport, tagkönyvtár stb. alapján). Jelentős különbségek mutatkoznak könyvtártípusok szerinti alkalmazásban, azonban minden könyvtártípus számára hasznos megoldásokat kínál a könyvtári adatbányászat.

Összegzés

A programsorozat lezárását követően úgy gondoljuk, hogy több szempontból is sikeres és előremutató volt a projektünk. A legjelentősebb eredmény kétségtávolan a szakmai párbeszéd, az ismeretek bővítése, valamint a viták voltak. **A digitális tartalmak szolgáltatása olyan radikálisan új paradigma kontúrjait vázolja elénk, amely a közgyűjteményi információszolgáltatásban dolgozókat is új feladatok elé állítja.** Úgy gondoljuk, hogy e kihívások felismerése vezetett oda, hogy az előző K2 rendezvények átlagos

látogatószámához képest is némi emelkedés volt regisztrálható. A résztvevők átlagos létszáma 70-80 fő volt. Kiemelkedő eredménynek értékeljük azokat a szakmai kapcsolatokat is, amelyek a műhelynapokon születtek. Örömteli, hogy azok a kollégák, akik két-három éve még egyetemi hallgatóként tartottak előadásokat, azok később a szakmai diskurzusok egyenrangú feleiként, egy-egy szakterület meghatározó szakembereiként jelennek meg a rendezvényeken. A gyakorlatorientáltság mindig is prioritás volt a műhely munkájában. Látható, hogy az aktuális technológiai trendeket sok kolléga igyekszik nyomon követni és beépíteni az intézmények napi gyakorlatába.

Szándékunkban áll a K2 műhely rendezvényeit a továbbiakban is folytatni, mert úgy érezzük, hogy a programok találkoznak a könyvtárosok -- és általában véve a közgyűjteményi dolgozók -- szakmai igényeivel. Hosszú távon szeretnénk a megszólítottak körét tovább bővíteni, elsősorban a közgyűjteményi területen. Napról napra jelennek meg olyan új technológiák, amelyeknek a nyomon követése nem egyszerű, ugyanakkor azok hasznosítása könnyebbé és eredményesebbé teszi a mindennapi munkát. Bízunk benne, hogy a Nemzeti Kulturális Alap a későbbiekben is támogathatónak tartja majd célkitűzéseinket, és anyagi támogatásával újra hozzájárul a műhelynapok sikeres és magas színvonalon történő megvalósításához.

JEGYZETEK

1. http://videotorium.hu/hu/events/mydetails/1728,Tudas_uj_utakon_-_a_K2_kiserleti_muhely_harmadik_sorozata_2014-2015_
2. <http://www.enumerate.eu>
3. <http://www.delmagyar.hu/delmagyarchiv/>
4. <http://real.mtak.hu/>
5. <http://www.openoar.org/>
6. <http://roarmap.eprints.org/>
7. <http://www.open-access.hu/hunor>

Bognár Noémi Erika – Tóth Máté



Barátné Hajdu Ágnes az IFLA 81. kongresszusán

A 2015. augusztus 13. és 23. között a dél-afrikai Fokvárosban megrendezett 81. IFLA-kongresszuson az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetét Barátné Hajdu Ágnes tanszékvezető képviselte, immár az MKE elnökeként és az újonnan megválasztott IFLA Governing Board magyar tagjaként.